

Den romerske Rota og Danmark

Oppositionsindlæg ved Per Ingesmans disputats: Provisioner og processer¹

Af Troels Dahlerup

Hr. dekan. Højlærde professorer. Vellærde doktorer. Ærede tilhørere.
Kære præses!

Enhver, der har haft dit arbejde i hænde, må rent objektivt give mig ret i, at det er et overmåde vægtigt værk! Det er næsten supermarkedsprincippet: tag to, men betal kun for én (og så oven i købet procenter).

Noget af en forklaring, evt. undskyldning for denne overdådige fylde kunne tænkes at ligge i, at præses jo for længe siden har skrevet en absolut disputatsværdig bog, men da han dengang (1983) blot var student, kunne han kun erhverve sig Århus universitets guldmedalje (trykt 1990).

Tænkeligt skyldes det også hans færden i det internationale kanonist-millieu i Rom – hvor det er glædeligt at bemærke den rolle, som det glørværdige tyske institut fortsat spiller (ligesom på Lindbæks tid) – og her har han mødt talrige, der syslede med f. eks. Salzburg og Rom, Zürich og Rom etc., hvorfor han tænkeligt har ønsket at demonstrere, at vi i Danmark sandelig stiller høje krav.

Da præses var ung student, må han have oplevet, at man dengang stillede krav, bl.a. om at forskningen gerne skulle være samfundsrelevant, og minsandten om ikke præses lever op til dette: i en lille arkivhistorisk oversigt (s. 194f.) skildrer han, hvorledes en bund aparte person i kejserligt storhedsvanvid beordrede alle vigtigere arkiver sendt til Paris – hvilket næppe er den bedste måde at behandle gamle og skrøbelige

1. Per Ingesman: *Provisioner og processer. Den romerske Rota og dens behandling af danske sager i middelalderen*. Aarhus Universitetsforlag 2003. Professor, dr. theol. Troels Dahlerup var første officielle opponent ved forsvarshandlingen den 22. maj 2003 på Aarhus Universitet. Som anden officielle opponent optrådte professor, dr. phil. Henning Lehmann, Aarhus Universitet (hvis opposition forventes trykt i *Dansk Teologisk Tidsskrift*). Ex auditorio optrådte det tredje medlem af bedømmelsesudvalget, professor, dr. theol. Lauge O. Nielsen, Københavns Universitet, og professor, D. Phil. Brian Patrick McGuire, Roskilde Universitet.

sager på. Nu er det heldigvis sådan, at denne verdens Napoleon er sjældent holder så længe, og få år senere skulle det alt sammen pakkes ned og returneres til Rom. Og alt dette – inklusive diverse romerske uroligheder – resulterede i, at først så sent som i 1927 kunne Rotaens arkiv erklæres åbent og brugsklar!

Nu har dansk forskning i århundreder haft et udmærket videnskabeligt samarbejde med Rom, ja, helt tilbage til Gram, Suhm og Langebeks dage, ja, da den romerske revolution 1801 forjog bl.a. kardinalerne, gik selveste biskop Münter til kronprinsen og udvirkede, at man under disse forhold skaffede kardinal Borgia en rundelig pension (og jeg tror, at noget sådant er blevet husket).

Stedse flere skandinaver er blevet honnet modtaget i Vatikanerarkivet, og som præses så udmærket skildrer, blev det hen imod 1900 de store nordiske arkivkommissioner, der gav anledning til et storartet samarbejde, der for Danmarks vedkommende resulterede i – ikke blot denne frie adgang til det næppe officielt åbnede arkiv – men at vi med vor storartede håndbogstradition fik publiceret pavebrevene (Bullarium og især de syv bind *Acta Pontificum Danica* (APD, 1904-1943), deraf 6 bind i Lindbæks tid). Og bogen igennem får man indtryk af, i hvilken grad præses' kolleger fra mindre begunstigede nationer rent ud sagt har misundt ham dette forarbejde og hjælpemiddel.

Arbejdet blev igangsat af den lærde Moltesen, men naturligvis med støtte fra Edvard Holm, hvis totalt dominerende rolle dengang føltes så selvfølgelig, at en eftertid har svært ved helt at fatte det! Men da Moltesen snart blev mere optaget af politik, satte netop Holm de to unge lovende studiekammerater Krarup (måske siden bedst kendt som den store bibliograf) og Johs. Lindbæk til at fortsætte dette højt prioriterede arbejde.

Endnu var pengene dog så små, at når Krarup vendte hjem, havde han jo sit præbende ved det store kgl. bibliotek, mens fattige og beskedne Lindbæk måtte ud og søge latinskolevikariat – måske lidt af grunden til, at han efterhånden slog sig på journalistik, hvor han ikke mindst skattedes for sin nøgterne holdning! Da han endelig i 1917 blev stiftsskriver i Roskilde (straks formand for det historiske samfund og indsamler af det Roskildemateriale som siden dr. Arhning fortsatte) var det for silde, da han snart efter døde.

Disse vanskelige omstændigheder kan evt. have medvirket til, at han allerede i 1907 hastede med som purungt menneske at disputere. Men hvor stor nytte dette arbejde i snart 100 år har været for danske forskere, har det kun sjældent fundet nåde for præses' strenge krav – det er på det nærmeste en fortsat række af: »hier irrt sich Lindbæk« – »hier irrt

sich wieder« etc. etc. og selvom præses tit og ofte har ret, får man alt i alt indtryk af, at »summum jus« er »summa injuria«!

Lindbæks og dermed Krarups og vel også Moltesens hovedsynd er ganske enkelt, at de hurtigt opgav at afskrive Notarprotokollerne, da de jo blot bestod af »blotte og bare juridiske formularer«. Et hurtigt opslag f.eks. s. 613 efterlader jo et stort spørgsmålstejn.

Hvad kan man overhovedet bruge sådan noget til? Ja, hvis man ikke lige ved det – kan man virkelig ikke se det! Nok får vi ned. s. 611 fornemmelse af, at Viborgbispens 1505 ønsker at indføre den fulde bispe-tiende, men??

Tragisk, i betragtning af at Lindbæk teoretisk burde kunne have mødt Hilling (der disputerede 1908). Det skal anstændigvis tilføjes, at på sine ældre dage fik (den overlevende) Krarup kolde fødder, og han bestilte, via svenske kolleger, filmkopier (1939) som ligger på Rigsarkivet og som må have givet præses lidt af et chok – indtil han ved sammenligning med sit eget materiale fandt så store mangler og uklarheder, at det – indtil præses' eget arbejde må anses for ubrugeligt! (jvf. her f.eks. s. 598f).

Faktisk er det jo alene takket være denne undladelsessynd, at præses således har fået forærende et tema, så at sige et jomfrueligt land, samtidi-g med, at såvel Hillings som ikke mindst Barracloughs storartede arbejder om, hvad pavelige provisioner egentlig er, at denne bog har kunnet skrives, og i betragtning af, hvor stor interesse emnet i de senere år har vakt, har præses dels haft et internationalt miljø at arbejde i, dels et krav om at blive færdigt, inden der er kommet endnu ti – tyve nye bøger herom.

Min hovedindvending kan kort resumeres til en vigtig detalje: Ja, da Lindbæk skrev i 1907, kunne han ikke se bort fra en voldsom stigning i materialet omkring og efter 1490 (i 1480erne 9 sager, i 1490erne 39 sager, 1500-09 17 sager) – altså den Lindbækske dromedar (hvor det virkede overbevisende, at det faldt sammen med den pavelige auditør og kurial Eggert Durkopfs erhvervelse af Slesvig stift!).

Nu påviser præses, at der fra 1510 og fremefter er en fornyet vækst (=33 sager), altså Per Ingesmans kamel – og vel er dette indlysende rigtigt, men hvad var titlen på Lindbæks disputats?? »Pavernes forhold til Danmark under kongerne Chr. I og Hans«, dvs. at han slutter ca. 1512! Hvis nu Lindbæk blot havde ventet, til han havde nået præses' modne alder??

Værket falder naturligt i to ret forskellige dele, en oprindelig plan om Rotaen og Danmark, samt – hvad præses øjensynligt hårdt har savnet – en moderne indføring i, hvad Rotaen egentlig er for noget, om end præ-

ses med sin store beskedenhed blot kalder det, skal vi sige »eine prope-deutsche Einleitung« etc. samt hertil det omfattende bilagsmateriale (bogens sidste 200 s.), egentlig et supplement til APD.

I betragtning af, at der blandt de tilstedeværende sikkert er ikke få, der tid efter anden er blevet redigeret af præses' strenge hånd i – skal vi sige – fra hoved til hæl, skal vi starte med det kedeligste: eventuelle fejl og misforståelser, og til almindelig skuffelse vil jeg fastslå, at der er temmelig få, selvom de dog er der!

Naturligvis er der tale om en mønstergyldig bibliografi (s. 551-592), hvorfor jeg ikke fatter, at det overvældende noteapparat kun sjældent overlader megen plads til selve teksten – er det mon det grasserende computerarbejde, der har lettet arbejdet ved at føre den totale kilde/forfatter over til noten, hvor kun berømtheder som Hilling, Hoberg og Ingeman kan nøjes med navn, årstal og side??

Har rygtet bredt sig på Institutternes gange over min utilfredshed med et sådant system? I hvert fald har præses et enkelt sted foretaget en lidet heldig forkortelse, idet den i engelsk litteratur hyppigt citerede Irene J. Churchill har mistet sit mellemnavns initial (J.).

Men selv en sådan småting giver nemt anledning til at bore lidt i såret – s. 290 note 65 dukker den lærde bibliotekar ved Lambeth Palace op – »der var ifølge udenlandske studier ingen tvivl om« – læser jeg Irene J. Churchill ret, var der overordentlig stor tvivl (hvilket i England søgtes løst ved mere eller mindre enkeltaftaler fra stift til stift, og vel fra tid til tid), ellers fandtes der næppe et så rigeligt materiale? Jvf. også Haines om Worcester! (NB i 1300-tallet).

Side 75 note 141 citeres McNulty, »i det ovenfor nævnte«. Hvor?? (side 50, note 23). Da det, trods vanskeligheder med Mc = Mac etc., ikke lader sig gøre at finde personen i Bibliografien, søger man i sin erindring efter »Chetham Miscellanios«, men uden resultat; men var det ikke = »Remains – Lancashire«, men stadig uden resultat, indtil det viser sig, at kilden søges under udgivernavn – hvilket også er tilfældet med den os næppe helt ubekendte Wolfgang Prange.

Lad mig i dette afsnit af min opposition til slut anføre s. 275 om en vis usikkerhed mht. ærkebiskop Peder Lykkes død, hvilket alene skyldes den på utallige områder fortjenstfulde P. G. Lindhardt, der dog, som specielt betonet ved sammes disputats, ikke besad en akribi, der kunne finde nåde for Store Bjørn Kornerups øje!! I note 275 insinueres, at skylden lå hos den brave Joachim Moltke, der som almindelig bekendt udsendte Dr. Arilds krønike i Folio-udgave!

I det medbragte eksemplar af Store Bjørns bind af Folio-udgaven konstaterer vi straks, at Folio under Lund korrekt har 1436 (pag. 84),

men under det Ribe stift (som Peder Lykke for længst har forladt) findes 1439 (pag. 30) og begge dele viser sig at stamme fra Kvarten, altså fra Dr. Arilds krønike!! Der er altså ingen grund til at skyde på hverken Joachim Moltke eller hans trykker Jørgen Lamprecht. (I øvrigt en fejl, der har voldt mig store kvaler at klarlægge).

Side 565 nederst finder vi L'Archivio Segreto (udg. ved Paolo Vian), dvs. man ville vel vente at finde det i Kilder under A eller i Litteraturlisten under V?? Og man kan da også more sig over den længe levende PASTOR (om end næppe pastor æternus), hvor det måske lidt pedantisk kunne være på sin plads at få at vide, hvilken udgave eller oplag denne længe genoptrykte håndbog er citeret fra? (men man må jo acceptere præses' undskyldning, at den benyttede udg. var et mixtum compositum).

Som ventet har jeg ikke fundet meget på denne front, hvorfor jeg iler til hovedsagen: præses uhyre grundige, ja, lejlighedsvis næsten omstændelige skildringer, f.eks. ad bilag V med tilhørende tekst (s. 781f), der fortæller os, at der ikke findes belæg for, at enkelte Rota-auditører skulle have specialiseret sig i danske sager. Vi er næppe få, der ville have stillet os tilfreds med et kort og klart udsagn fra præses a la »der er intet, der tyder på«!

Nu er det et af bogens grundresultater, at ud over de allerede fra APD kendte godt 70 Rotasager, fordobles nu vor viden til i alt 144 sager, hvoraf dog ikke få er dubletter, og derfor virker hans hang til procentregning lejlighedsvis lettere absurd, når vi således s. 276 hører om 78,3%, hvilket heldigvis straks fastslås at være = 18 af 23 styk!

I øvrigt må man bestandig holde sig for øje, at det af utallige årsager jo kun er en beskeden mængde, der er i behold, selv efter at manuserne starter fra 1460-erne, og selv fra da af tyder meget på, at Hilling har ret i at formode, at vi alene besidder ca. 1/7 af det, der engang har været. Følgelig skal der ikke meget til, for at senere fund, bl.a. i selve Danmark, ja, sågar i Venedig (s. 208 n. 68) bevirker, at flere tal og udviklingslinjer skal korrigeres en del. Og som gammel arkivrotte har præses ved sit seneste besøg i Rom med sjældent svigtende omhu tjekket registerkataloget og der fundet en ikke før eksisterende seddel, der viser, at en ellers ubemærket manual skal søges i Vatikan-biblioteket, jvf. også det morsomme eksl., at en række pavebrevsprotokoller er købt i Paris og endt i Trinity College!! (s. 204 n. 73)

Når jeg nu vil vende mig til værkets anden hoveddel, vil jeg i store Oskar Andersens ånd holde mig til Real-historien; som sagt har præses i Rota-arkiverne fundet nogle og halvfjers sager, hvortil dog skal lægges endnu et tilsvarende antal kendt fra andre pavelige breve (om-

trent = APD), hvoraf dog en 15 stykker er dubletter, således at det reelle tal bliver hundrede og nogle og tyve sager, hvortil dog skal lægges et par og tyve fra før notararkivets opståen (den kyndige arkivforsker antyder kraftigt, at det er skabelsen af en notarorganisation, der i sig selv er arkivdannende, s. 196f).

At et sådant slidsomt arbejde overhovedet har kunnet gennemføres, skyldes jo ikke mindst det i europæisk forstand enestående arbejde af Moltesen, Krarup og Lindbæk, der således ikke er helt uden fortjeneste. Og selv trods det gode og nyttige nordiske samarbejde er det alene Danmark, der har gennemført og udgivet sit projekt (om end ifølge præses måske kun »lige til øllet«?).

Rotaen arbejder med embedsstridigheder foranlediget af pavelige provisioner (et begreb, der først sent er blevet forstået af danske kirkehistorikere), og som i sin oprindelse faktisk i nogen grad var eller blev til en hjælp til ansøgere, der ikke havde den fornødne hjemlige baggrundsstøtte (kirkelig som verdslig), hvor jeg finder en af de sjældne undladelsessynder hos præses, en gammel engelsk artikel, (som jeg selv har glemt igen) der bl.a. viser, hvorledes kandidater, der savner den klassiske protektion og som alene har dybtgående videnskabelige studier ved de nye universiteter, alligevel ved pavens bistand kunne få en chance!

Derved skabes en stigende kamp om de givtige embeder, og som præses et sted så karakteristisk antyder, skaber kurien her en stribe af problemer, som den nye domstol Rotaen viser sig velegnet til at løse!

Af de uhyre detaljerede bilag fremgår klart og utvetydigt, at stridighederne så at sige udelukkende drejer sig om kapitelsembeder (mindst 75%) samt – hvad jeg ikke selv var klar over – at også provstierne i regulære kapitler (reelt Viborg og Børglum) hører med hertil. Derfor er det måske mindre heldigt, at flere af de undtagelsesvis udførligt behandlede sager (kap. IX) er de ofte ganske vel kendte stridigheder som Sorø-Roskilde bisp eller Præstø-klosterets kamp mod sit moderkloster i Slesvig, selvom Slesvigbispens affære med den svigagtige sognepræst Didrik Brus til gengæld er ganske underholdende.

Derimod er sognekirker per se ikke almindeligt, idet f.eks. sagen mod Oddens(e)-Otting (s. 285f) de facto drejer sig om det intrikate spørgsmål om domkapitlets kompetence under vakance i bispestolen! (Ligeså en sjællandsk kirke, der viser sig knyttet til det kgl. Helligtrekongerskapel, s. 255)

DANSK forstås her i værket temmelig frit. Drejer det sig om Rigets privilegier, er der selvfølgelig alene tale om kongeriget (til Kongeåen), men er der tale om kirkeprovinsen, skal vi have Slesvig med (ellers kunne du jo ikke få kniven i stakkels Lindbæk). Og når vi således ope-

rerer med danske/fremmede, bør man vel erindre, at holstenere næppe under ét kan betragtes som »fremmede« (skal vi have fødested for Ridderskabet?). Men helt korrekt anfører du, at flere udpræget tyske navne i såvel Roskilde som Odense stifter ofte har en sammenhæng med, at henholdsvis Rygen og Femern var dele af danske bispedømmer.

Man må (ad s. 217f) undre sig over et udsagn, som at et lokalt (dvs. i Danmark bevaret) Rota-materiale »har ikke været erkendt«! Faktisk giver en gennemgang af den uhyre velkendte Sorø-Roskildesag (s. 295-317) dig lejlighed til at gennemhegle Lindbæk for den kirkeretlig set upræcise gennemgang, og det kan for så vidt være rigtig nok, men til gengæld er du mildt sagt uinteresseret i »wie es eigentlich gewesen«. Husker jeg ret, måtte biskoppen nødtvungent konfirmere de nye cistercienserprivilegier med deres vidtstrakte immunitet: Men, er det ikke rigtigt, at det er med klausulen: »såvidt de ere honeste og ikke strider imod gammel praksis!« Og her viser det sig, at en Sorø-abbet i rutinesager (hvor der ikke er principper indblandet) har ladet sig stævne til Landemode (1463).

Nok så konkret er selve stridens æble: Præstegården i Stenmagle = Stenløsemagle (Oddens-Oddense, – vor trang til idelig ændring af stednavne-praksis er mildt sagt besværlig!) – og er det egentlig ikke klosteret, der som største jordejer har pligt til at sørge for dette, idet intet tyder på, at klosteret her er i besiddelse af inkorporationsret (?). I 1300-tallet nævnes en alm. sognepræst og ligeså efter reformationen, ja, efter klemmebrevene 1555 og Sjællands landebog 1567, var der fortsat præstegård til kaldet; det var et stort kald med mensalgårde og anneksditto (hvad der var sjældent på denne af Sorø-kloster dominerede egn). Og igen ser vi her, at kirkens åndelige myndighed ikke er meget værd, uden den kgl. myndighed (Bracchium seculare) s. 456.

Uanset præses' valg af specielt narrative retssager, slår han dog fast, at der hovedsageligt er tale om akademikernes evige kamp om embeder, og meget, meget groft sagt kan et provisionsbrev snarest sammenlignes med nutidens ansøgninger, hvor man – såfremt de angivne facts, alder, examina og øvrige kvalifikationer er korrekt angivet – stadig er med i opløbet!

Uhyre detaljeret skildres den langsommelige Rota-procedure med tre instanser, en tilmed omkostningstung byrde, der – ud over at flere konkurrenter går hen og dør undervejs – enkelt sagt lægger op til forlig, evt. »hvis jeg opnår forfremmelse, får du mit gamle embede«, eller nok så almindeligt, at den i Rom residerende stiller sig tilfreds med en pension af det embede, som han hermed afstår fra.

Ja, systemet kendes også fra den gruppe embeder, vi desværre intet

hører om, de såkaldte konsistorialembeder, dvs. de bispestole, som Pave og kardinaler selv tog sig af, og som derfor ikke hørte under Rotaen. Således krævede (1515, 10. marts(?) i RA) kardinalen af Sinegaglia (utvivlsomt som kgl. Kardinallegat), at Ribe domkapitel in toto og solidarisk hæftede for den pension, som kardinalen ventede sig af provstiet, men som kongens kontakt til kurien var det jo blot en beskeden del af den ydelse, man skyldte ham for den ellers ulønnede kontakt i Rom.

Meget tyder på, at det først efter midten af 1400-tallet går op for kurialerne, at der ikke er nogen grund til at overse Danmark – måske ikke uden sammenhæng med, at presset på det tyske marked er blevet lige vel voldsomt.

Såre pædagogisk gør præses opmærksom på, at bl.a. ved »Statutes of Provisors« og »Præmunire« har England meldt sig ud af præbendemarkedet, og den franske kirkes stridbarhed har spillet en lignende anti-pavelig rolle, hvorfor – hvad jeg ikke anede – embedsstaben ved Kurien under Skismaet i betydelig grad rekrutteres af tyskere (jvf. den velkendte ceremonimester Johan Buchard) der følgelig i det politisk kaotiske Tyskland søger embeder. Og som modtræk skaffer kejser og snart også andre fyrster sig lignende pavelige privilegier, ja, selv Danmark får sit 1. instansprivilegium, og efter Chr. Is udlandsrejse 1474 opnår kongen præsentationsret til talrige vigtige kapitelsembeder.

Side 415 finder præses det »overraskende,« at disse Rotaprocesser stopper brat ved udgangen af 1525! s. 477 henvises til Chr. IIs lovgivning af 1522 og de deri indeholdte forbud imod appel til Rom, men præses er selv inde på, at det måske mere var en »tilkendegivelse«??

Af langt større vægt finder jeg Frederik Is håndfæstning 1523 med dens klare forbud imod at »kurtesaner« fortrædiger danske gejstlige, »som hidtil sket er,« om end dette mere er – skal vi sige – en station på kongens lange og seje træk i sin begyndende reformation, og det turde være indlysende, at efter 1526-herredagen vil henvendelser til udlandet, in casu Rom, nærmest være højforræderi! (jvf. Voer kloster, der sender brev til Bursfelder-kongregationen 1524; i 1525 aflyses mødet grundet vejenes farlighed og det lutherske kætteri, og fra og med 1526 accepterer munkene og udebliver fremtidigt!!).

Side 414, tabel 2, giver et udmærket overblik over, hvilke områder der især berøres af provisioner og dermed er kendte i Rotasagerne – hvor det er indlysende, at først fra midten af 1400-tallet er der en vækst – som uanset hvad præses i øvrigt mener om den brave Lindbæk, jo har en top i 1490erne! Med rette undrer præses sig over det reelle fravær af ærkestiftet Lund – som præses med rette skriver andetsteds: »des mere vi forsker, des flere problemer finder vi!!« På den anden side er der

overvældende overvægt mht. Slesvig stift, ja, under Eggert Durkopf er der flere fra Slesvig end fra kongeriget!

Vender vi os derpå til selve kongeriget, er det intet under, at det rige Roskilde (domkapitel) fremtræder så klart – dér var virkelig noget at hente. Derpå kommer Ribe – hvor vi dog stedse bør erindre, at de to ældste prælaturer nu engang lå i hertugdømmet Slesvig! Mht. til det nye og aldrig særligt fremtrædende Viborg, synes det ikke at have nogen kohærens, dvs. det nærmest bliver ekstraembeder (hvor man i så fald vælger at residere i f.eks. det rigere Roskilde), og er det faktisk ikke først ca. 1500, at også Odense (NB med benediktinerdomkapitel) kommer med, idet en type som Jens Andersen Beldenak viser, at her er der faktisk noget at hente?

Og at det fattige og afsidesliggende Børglum trods alt optræder, og det allerede før 1403 (s. 241), skyldes vel egentlig, at Thy syssels provsti var en virkelig godbid, modsat kollegaen i Vendsyssel, som ingen ses at have lagt billet ind på.

Uden at blande mig i din løbende strid med Lindbæk om Eggert Durkops »ødelæggende indflydelse« – er der dog næppe tvivl om, at først fra nu af bliver kurialer opmærksomme på, at der i Danmark faktisk er noget at hente – »søger først Guds rige,« men hvor man dog den gang har savnet et egentligt *kaldsleksikon* – man må gå rygtevis frem, og når man hører om kolleger, der har fundet en godbid i det fjerne Danmark, trækker det selvfølgelig endnu flere dertil – og ikke mindst, da »bunden går ud af det tyske præbendemarked«?

Til slut tager præses sig af det vanskeligt definerbare, hvad en kurial egentlig er, og præses har tidligere vist sine evner som en fornem propograf, der dels optæller personer, der så at sige har embedsjagt som hovedbeskæftigelse, evt. som bierhverv til embeder ved f.eks. Rotaen. Og bilag 7 (s. 793) begynder malende med Jens Pedersen Hostrup, som du jo andetsteds har beskrevet.

Kriteriet synes naturligt at være fast position i Rom (hvor danske efterhånden optager en væsentlig plads), samt helt fremmede (sågar et par spaniere), hvor den eneste interesse kun kan være den håbede pension.

Præses antyder et sted (s. 789f), at disse formentlige kurialer groft sagt falder i tre omtrent lige store grupper, 1/3 egentlige danskere, endnu 1/3 slesvigere samt den sidste 1/3 udlændinge, dvs. tyskere, hvoraf dog et betydeligt antal kommer fra Holsten (der vel var lige så »dansk« som Slesvig) samt Hildesheim med nabostifter, hvor tanken endnu engang ledes hen på netop Eggert Durkopf.

Lidt større problemer har jeg (s. 813ff) med gruppen »mulige kurialer«, hvor kriteriet mere er antallet af provisionsbreve end egentlige

Rota-sager (s. 815, Mikkil P. Hostorp er »kurial«). Tager vi nu den højadelige Gunde Nielsen Lange (s. 814), har han vel – som mange af hans stand – modtaget mange provisionsbreve, men ses kun i Rom 1513, og hvorfor: fordi han ønsker en afgørelse på »slægtspræbendet« Vardesyssels provsti = domdekanatet, som han siden broderens død 1505 har kæmpet om, og som han nu opnår (nr. 86) og det virker lidt, som når han nu er der og et Viborgpræbende er ledigt, så tager han fornuftigvis det med (nr. 89).

Nogenlunde samtidig finder vi Hans Reff i Rom, og at han næppe kan kaldes kurial, indser du selv, da han er dronning Christines kansler. Følgelig er det med kongegunst, at han får stillet Hardsyssels provsti i udsigt, og medens han klogeligt iler til Rom for at skaffe sig endelig og uomtvistelig ret til denne godbid, ser vi, at den hånd – der i Hans Reffs navn har ført dronningens velkendte regnskaber – skyndsomt tager til Hardsyssel for at tage provstiet i de facto besiddelse, hvor han visiterer kirkerne i 1512 og 1513 og ydermere har påbegyndt en provsti-jordebog! (meldes død 1516).

Her kunne du med rette have kritiseret dansk tradition og hermed Lindbæk for kritikken af de uordnede forhold og den forvirring, som disse modstridende pavelige »udnævnelser« = provisioner måtte give anledning til.

I hele to af Ribe stifts prælaturer ved vi faktisk, at den daglige administration fortsatte, hvad enten udøveren kaldes embedsindehaver eller blot administrator, dvs. at det et godt stykke hen ad vejen er et økonomisk spørgsmål (vel også for begrebet udlandsbetalinger). I betragtning af, at Hans Reff for længst og uomstridt har været i besiddelse af dekanatet i Bergen, er det interessant, at Norge totalt ligger udenfor Kuriens og kurialernes synsvinkel (afstand, fattigdom??), men hvorfor i al verden hører vi *intet* om Sverige??

Hen ad vejen (f.eks. s. 426f) begynder Lindbæk at modificere sin kritik af Eggert Durkopf, ganske som præses omsider finder enkelte punkter a la »her synes Lindbæk at have ret« (næsten yderst modstræbende). Ja, s. 431 følger du ligefrem Lindbæks fremstilling, mens jeg som førnævnt ikke er helt enig i »de ødelæggende virkninger« (»the show must go on«). Medens bispernes annater til pavestolen kan følges, ofte i detaljer (jvf. s. 686f om tidens udviklede bankvæsen), har vi desværre kun ringe mulighed for at vide, i hvor høj grad kurialerne egentlig fik deres lovede pensioner!

Og som Lindbæk indrømmer, at Eggert Durkopf rent faktisk var kongen en nyttig mand (især mod den svenske romerklikes intriger), er det jo logisk, at kongens talrige oratorer, prokuratorer og endog kardinalle-

gater jo skulle have noget for deres umage! Jvf. s. 441, at Slesvig fik en nøglerolle.

Side 434, note 5, antyder jo, at en enkelt kurials indtrængen næsten virker som et digebrud, a la »her er altså noget at hente«, hvilket nok er mere elegant, men egentlig ikke fjernt fra Lindbæk.

Har man holdt ud, kommer man til sin lettelse s. 433: »Vi er nu nået til vejs ende«. Sic, men ak og ve må vi konstatere, at vi egentlig kun er godt halvvejs igennem det imponante værk – ja, s. 455 fremturer du med et »vi har nu ført vore diskussioner til ende« – hvorpå kommer et – finder jeg – for senere forskning meget nyttigt afsnit om Kongemagten, der netop i samarbejde med paven kan opnå særdeles meget, i hvert fald undgås nu de store ærkestridigheder, ja, selv koncilbevægelsens nederlag bliver til fælles fordel for pave og konge! (i øvrigt er pavens myndighed jo til ringe realitet uden braccium seculare!!)

Mht. bispestolene er det da morsomt at forsøge en måske lidt hårdtrukken sammenligning med Absalons valg 1177 og Jens Brostrup 1472! Egentlig finder jeg Roskildevalet 1461 nok så betegnende. På ottendedagen træder kapitlets 24 tilstedeværende medlemmer sammen og med 23 stemmer udpeges kapitlets provst, hvorpå valgbrev sporenstregs sendes til Rom; men man kommer for sent, da paven af egen magtfuldkommenhed har udpeget: pudsigt nok samme domprovst Oluf Mortensen Baden! Hvad ingen så meget som antyder, er, at den pågældende var en udpræget kongetjener, der tit og ofte havde virket som kansler!!

Du skildrer detaljeret (s. 265ff), at når kongen ikke vil have Peder Axelsen Thott til bisp, er der lukket, og ligeså med Laurids Vestenies kamp for embede. Ja, hvis man i blind tillid til pavens almagt tog til Århus, måtte man som Jens Pedersen Hostrup jo også tage følgerne! (at du så s. 465 kalder konciltiden »demokratisk-repræsentativ«, er vist moderne »vulgarisme«).

Side 458 nederst, hvor du mener, at paven i 1520erne ikke fulgte »spillereglerne«, turde forholdet vel være det omvendte, at Chr. II skiftede ærkebisper hurtigere, end pavestolen kunne følge med?

Side 485ff »afslutter vi« atter vore diskussioner – og kap. XII på nogle og tredve sider er en særdeles grundig redegørelse for dine talrige hovedresultater, en lidt vel lang, men dygtig opsummering!

Det er – som påvist af Hilling – hovedsageligt beneficiestridigheder, hvor Danmark er et randområde, der først sent kommer ind i det vel overfyldte »marked«, medens Norge (s. 502) må have virket for fjernt (og fattigt?). Men hvad med Sverige?? Med taknemmelighed modtager læseren det store bilag 4 (s. 749-780), der næsten virker som en art hovednøgle.

Det er vigtigt at erindre (s. 513), at medens Rotaen som beneficiedomstol er vigtig, spiller de talrige lokale kirkelige domstole fortsat en meget vigtig rolle i f.eks. ægteskabssager, ligesom kampen om »de fri-vole appeller« til Rom spiller ind! Vedr. f.eks. gældssager henviser du s. 515 til Wunderli (note 115) – om end dennes resultat jo er nået af Woodcock! – der ikke finder borgerskabet utilfreds med kirkens gældsjurisdiction, men man finder en teologisk betænkelighed ved at bandlyse folk, ikke fordi de ikke vil, men ikke kan betale!!

Og som endeligt syvende hovedresultat hævder du ganske overbevisende, at den kostbare og langstrakte proces-form så at sige, lægger op til *forlig*.

Dit sprog er som altid klart og gerne flydende, om end det ved det vanskelige emne lejlighedsvis kan være lidt omstændeligt. Rene sprogblomster er der ret få af, s. 460 note 143: »et karakteristika« *sic!* Side 429, linje 8: der var ikke andre alternativer, er måske *nudansk*, hvilket ikke gør det mindre stødende i mine øren. Side 431 er et uheldigt eksempel på dine evindelige procentberegninger: hvorledes kan en stigning fra 74 til 125 være på 68,9% – efter min regnebog må det da være 31,1%?? Side 187 nederst: apostolske breve *sic!*

Prisværdigt, at du gerne tilbageviser i hyppigt optrædende sager, men for de læsere, der har været nødt til at foretage en gentagen læsning, er savnet af fremvisninger til besvær (vi ved, at vi har hørt om sagen, men må vente, til vi rykker frem). Et komisk eksempel er s. 260 note 124, hvor der undtagelsesvis fremvises i formen »se nedenfor«!!

En sidste dråbe malurt om formlen: »Christi nomine invocato pro tribunali sedentes et habentes pro oculis solum deum-« (her f.eks. s. 182). Præses har næsten med stolthed fundet spor deraf, ikke blot i Tyskland og i Frankrig, men sågar i Skotland (s. 168 note 80), hvorfor man lidt pedantisk undrer sig over, at Danmark er ignoreret (= Kjøb. Dipl. IV s. 115). Men selvfølgelig viser det jo blot, at datidens notarere kunde deres formularbøger.

I 1849 udkom det hæderkronede *Kirkehistoriske Samlinger* for første gang, og i 1. rækkes 1. binds første hæfte skrev den fine retshistoriker Kolderup Rosenvinge et manende opråb om, at studiet af den kanoniske ret hidtil har været så godt som forsømt herhjemme, og at det snart var på tide, at man tog sig sammen og gjorde noget ved det. Endelig og omsider har hans manende røst vundet genklang, og vort land er ved at indskrive sig i den lærde verdens række af kanonistiske forfatterskaber!

Lad mig så forsøge at konkludere simpliciter et de plano:

Efter at Danmark i mere end 200 år har haft gode videnskabelige kontakter til Rom, der først i forrige årh. førte til pragtværket APD

(misundt af vore nabolande), er der omsider atter kommet grøde i sagen. Præses er selvfølgelig meget inspireret af Hilling og Barraclough, men egentlig også af Lindbæk, selvom han virker en anelse mindre villig til at acceptere dette.

Det har været slidsomt, og det får dine læsere sandelig også lov til at mærke! Og i virkeligheden er du jo selv udmærket godt klar over, at det sidste ord næppe er sagt om den sag (»des mere vi forsker, des flere spørgsmål rejser der sig«).

Personligt har jeg med opmærksomhed – og lejlighedsvis ængstelse – fulgt dit arbejde, herunder de utallige disputatsen uvedkommende gøremål! Men jeg er glad, ja, ligefrem taknemmelig over, at det lykkedes dig at komme til vejs ende, medens jeg endnu er i live – sådan da.

Ønsk ingen lykkelig, før han er konfereret, promoveret og proklameret – men vi har jo lov til at leve i håbet!